

KICSODA- BAR KOCHBA — JÁTÉK

„A háború éveiben nagyon divatos volt Pesten, bajnokai voltak, egész éjszakákon át játszották, kuplét irtak róla” — emlegeti 1927-ben Karinthy Frigyes a kor legnépszerűbb szellemi társasjátékát, a *barkochbát*, és elmondja: „*Csillag fiáról, a híres zsidó forradalmáról* nevezték el ezt a játékot, isten tudja miért”.

Négy évtized elteltével e játék újra divatba jött, hónapok óta százezrek izgulják végig a tévé *Kicsoda—micsoda* című adásait. *Barkochbáznak* már a óvodások is... *Regnum ludens* — játékos ország lettünk.

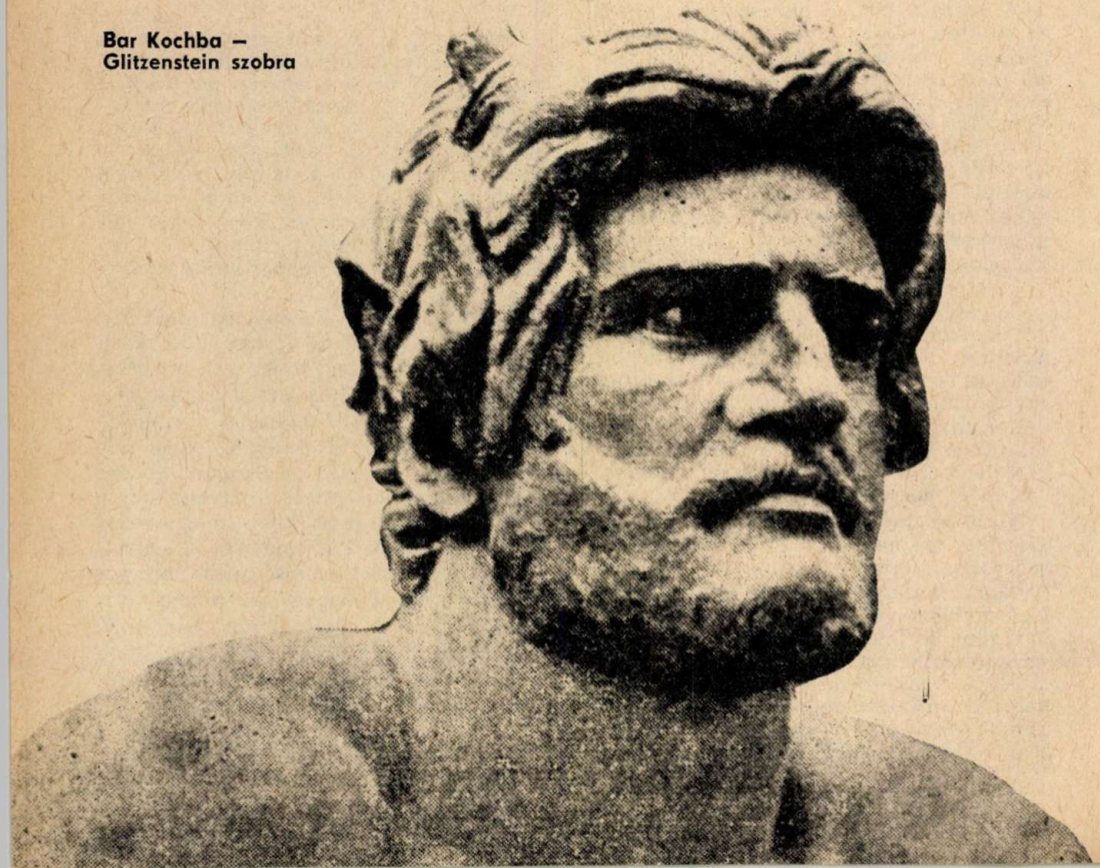
Nem hiába kerülte meg Karinthy a magyarázatot, mert rejtélyes a játék eredete, és még rejtélyesebb a névadó maga. A legújabb feltárásokig ugyanis *Bar*

Kochbának, a történelmi személynek igazi nevét is homály fedte.

Egy ókori szójáték

A tudósok már régóta úgy vélik, hogy e név nem egyéb, mint egy korabeli *szójátéknak* az eredménye. Az ókori Kelet talán legnagyobb méretű felkelésének, az utolsó Róma-ellenes zsidó szabadságharcnak (i. sz. 132—135) a vezérét csupán hívei illették a megváltásukat ígérő *Bar Kochba — Csillag fia* — címmel, míg ellenfelei, különösen akkor, amikor szerencsecsillaga már leáldozott, *Bar Kozbának*, azaz a *Hazugság fiának* nevezték. A kettős szójáték alapján valószínűsített eredeti neve — Simon bar Kosziba —

**Bar Kochba —
Glitzenstein szobra**

MICSODA? K ÉS TÖRTÉNELEM

csak a holt-tengeri tekercsek* jóvoltából igazolódott be teljes bizonyossággal, amikor is megtalálták a vezér saját kezűleg írott, csaknem kétezer éves hadiparancsát.

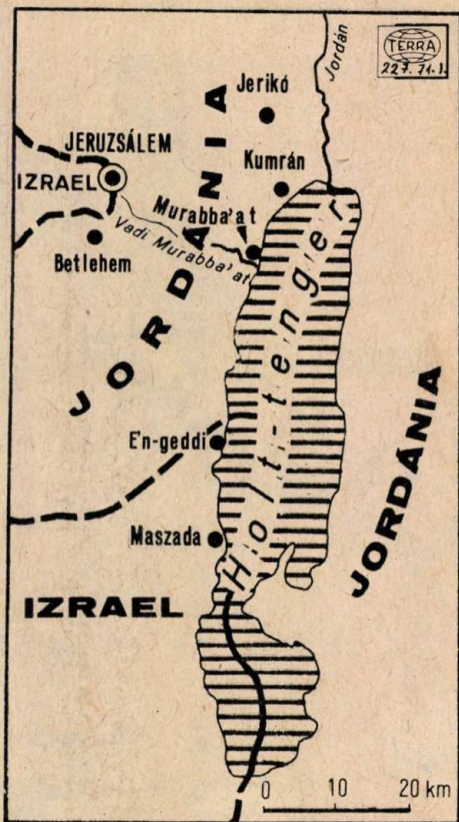
A holt-tengeri tekercsek szenzációs felfedezése felkeltette a tudósok érdeklődését a Holt-tenger teljes parthosszának, valamint a szomszédos úgynevezett Judeai-sivatag eddig ismeretlen barlangjainak felkutatására. (Így találták meg Bar Kochba írását is.) A barlangok feltárása nemcsak súlyos anyagi áldozatot, hanem megközelítésük nehézségei miatt nagy fizikai erőfeszítést is igényelt. A Holt-tenger partján — a világ (a szárazföldi felszín) legmélyebb pontján (—397 m) — emelkedő sziklafalak barlangjait csak kőtélhágcsóval lehet elérni. A kietlen táj

elszórt forrásai mellett a felkelés idejében még pálmaligetek virultak, a Holt-tenger partján kikötő állott, a nehezen hozzáférhető barlangok pedig biztos menedékkül szolgáltak a szabadságharcosok számára. A felkelés kezdetén ott valóságos barlangtelepülések jöttek létre, amelyek a föld alatt kapcsolatot építettek ki egymással. A felkelés leverése után pedig ott húzódtak meg a túlélők, magukkal víve irataikat és mindennapi fölszerelési tárgyukat. Haláluk után ezek a barlangok mélyén maradtak.

„Rehabilitálás”

Az első Bar Kochba-levéltre, a számos tárgyi bizonyítékkal és a felkelők verte

Bar
Kochba-
érem
két
oldala

BAR KOCHBA – JÁTÉ

érmekkel együtt, két tudós francia szerzetes, P. Milik és P. de Vaux bukkant rá 1952-ben, Vádi Murabbaat vidékén, a beduinok* segítségével. Ezt követte az izraeli J. Aharoni régész kutatóútja, majd Jigal Jadin jeruzsálemi professzor vezetésével 1960–61-ben módszeresen átvizsgálták a barlangokat Maszada és En-gedi között.

Ezek a fölfedezések hozták meg végül Bar Kochba teljes „rehabilitálását”, hiszen addig személyét is rejtélyes homály fedte. Ennek a szabadságküzdelemnek ugyanis nem maradt krónikása, úgyhogy történeti források helyett mindeddig csak bizonytalan legendákra voltunk utalva. Így például a talmud* egyik elbeszélése szerint Bar Kochba azt követelte volna vitézeitől, hogy elszántságuk jeléül vágják le saját kezükkel az egyik ujjukat. Hieronymus keresztény egyházatyja (348–420), a biblia latin fordítója pedig, többek között, azt állította Bar Kochbáról, hogy megtevesztés céljából égő szalmaszalat tett ajkai közé, s amikor rálehelte, a többiek azt hitték, tüzet tud kibocsátani...

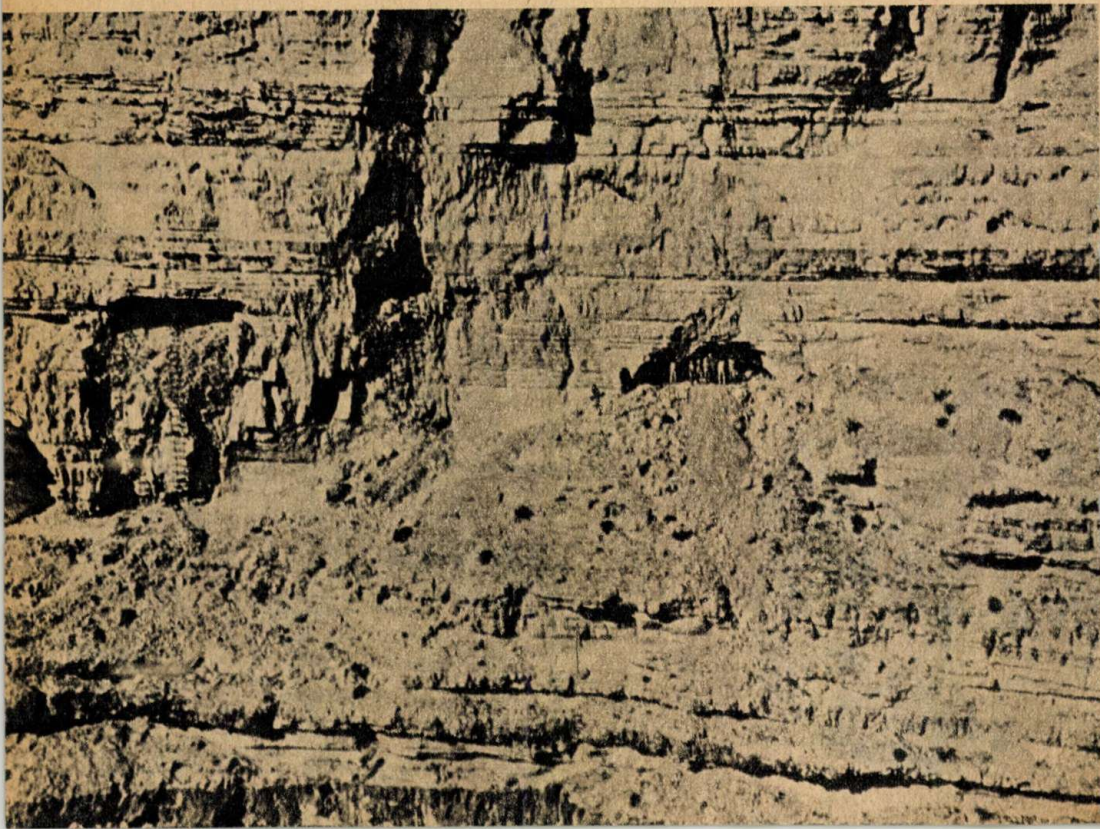
A sziklafal egyik részlete több barlangnyílással

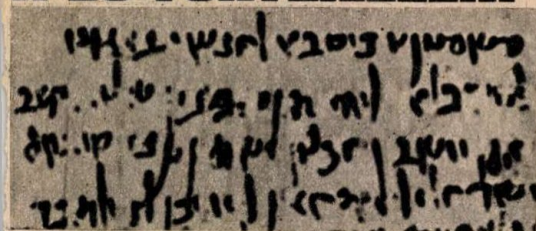
A Holt-tenger menti barlangokban talált Bar Kochba-levelek...

Az új holt-tengeri írott források azonban egészen másként értékelik őt. Ezekből kiderül, hogy *kialakult és jól működő államszervezetet hozott létre, és a háború győzelmes éveiben megvalósította a világtörténelem egyik első földosztását* (tizenkilenc azonos szövegű szerződés került elő, amelyek egyazon napon íródtak, és valamennyi aláíró részére azonos földdarabot juttattak). Ez különösen azért jelentős, mert a felkelés egyik oka az lehetett, hogy a római légiók elűzték a föld népeit birtokaikról. A földosztás értetetővé teszi, hogy a felkeléshez számos

Jobb oldalon a képen: Csak kötélén tudtak felkapaszkodni a kutatók a barlangokba

K ÉS TÖRTÉNELEM

... és az egyik levél kezdete

idegen, főként rabszolga csatlakozott a római uralom megdöntésére. Bar Kochba egyik levele például említ egy bizonyos Tyrsust — neve görög férfira utal —, akit a vezér maga elé kéretett. Érdekes, hogy a levél külső oldalán „senki se olvassa” felirat található, amely a napjainkban használatos „szigorúan bizalmas” jelzésnek felel meg.

A szőnyi lelet

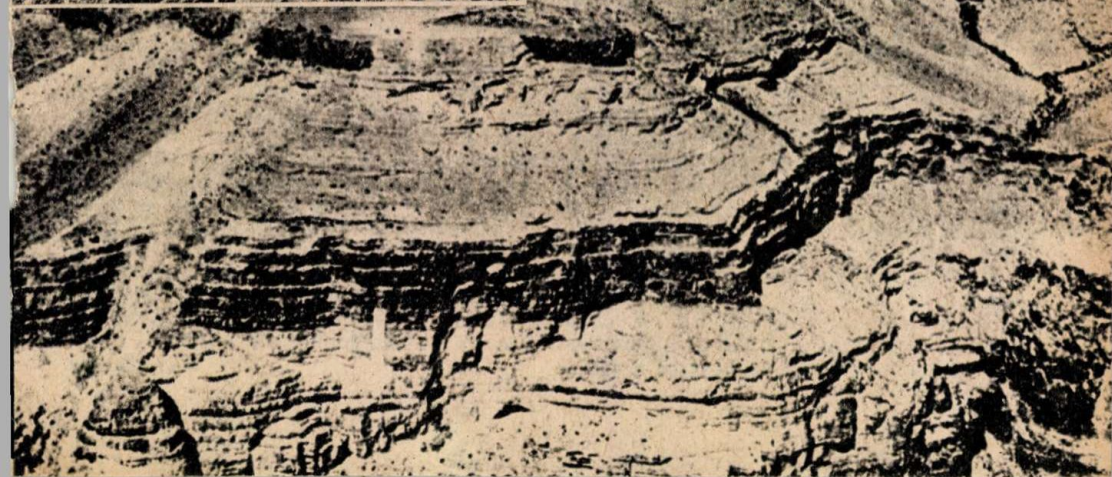
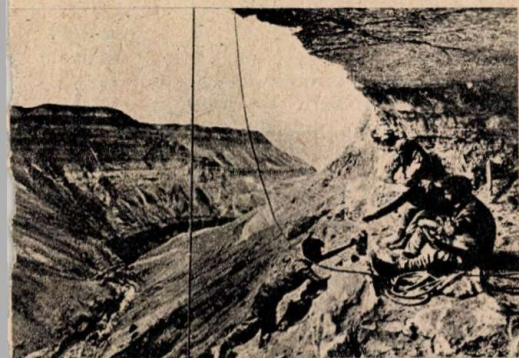
Nehezen megoldható rejtély az is, hogy Judea szabadságharca hogyan ke-

rülhetett közvetlen kapcsolatba a távoli Pannónia provinciával. A felkelés leverése után, a II. század második felétől ugyanis feltűnően sok judeai emlékek (sírfeliratok, vallási tárgyak stb.) találkoznak Pannóniában. A III. századból való egyik feliratos kő már zsidó településről árulkodik (*Intercisa* — *Dunaújváros* helyén). Ez a sokat vitatott tábla tulajdonképpen egy fogadalmi emlékmű, amelyet Alexander Severus császár (222–235) és anyja tiszteletére emelt az állomáshely főnöke, bizonyos Cosmius, aki egyben „Spondilla synagogae Iudaeorum”: a zsidók zsinagógájának kántora (?) volt.

Szinte érthetetlen, hogyan kerültek zsidók csoportosan Pannóniába. A „Magyarország népeinek története a honfoglalás előtt” címet viselő, ma is megtekinthető kiállítás útmutató kiadványa szerint „a zsidó vallás követői... mint kereskedők és iparosok” érkeztek Itáliából Pannóniába. Több jel azonban arra mutat, hogy pannóniai megjelenésük a Bar Kochba-felkelés leverésével volt összefüggésben. A kis Judea ugyanis négy évig állt ellen sikeresen a római seregeknek, olyannyira,

A Holt-tenger melléke.

A nyíl azt a barlangot mutatja, amelyből a tekercsek előkerültek

BAR KOCHBA – JÁTÉK ÉS TÖRTÉNELEM

hogy a hadviselő Hadrianus császár (117–138) a szenátusnak küldött jelentéséből kénytelen volt elhagyni a szokásos záróformát: „Én és a csapataim jól vagyunk”. Hadrianus a kor legkitűnőbb hadvezéré, Julius Severust Britanniából küldte oda, és Pannóniából rendelt ki segédcsapatokat. A Bar Kochba-felkelés történetirója, Samuel *Jeivin* professzor szerint, ha a tél kezdetén ment a császár gyorsfutára Pannóniába a segélykérő üzenettel, a csapatok nem érkezhettek meg előbb, mint április elején. Hogy mégis igénybe vették őket, ez a felkelés jelentőségét mutatja. E légiók részvételét igazolja az a feliratos emléktábla, amelyet Palesztinában a felső-pannóniai légió katonái emeltek a harcokból való menekülésük alkalmából.

Nagyon valószínű, hogy a visszarendelt pannon légiók *rabszolgaként* és *kísérőként* számos judeai lakost hurcoltak magukkal, valamint különféle emléktárgyakat. Szőny mellett, a római Brigetióban egy sírból egy Bar Kochbától veretett érme került elő. (Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.)

Pesten született

A történelem rejtélyein kívül a játék sajátos eredete is magyarázatra szorul. Rendkívül meglepő az a tény, hogy ez a játék és elnevezése *Budapest*en született, és Magyarországon kívül csak a legújabb időben kezd ismeretessé válni. Kialakulásával kapcsolatosan kétféle legenda is közzsájon forog, mindkettő Bar Kochba személyéhez fűződik, s ugyancsak Pesten keletkezett. Az egyiket *Köszler* Artur író jegyezte föl először. Eszerint Bar Kochba egyik kémét a rómaiak elfogták, nyelvét kivágták, és úgy küldték vissza megbízójához. A kém Bar Kochba kérdéseire szemével intett igent vagy nemet, és e „beszélgetés” segítségével a vezér minden adatot megtudott a rómaiakról. *Lukácsy* András irodalomtörténész egy másik legendát közöl. Bar Kochba ebben a változatban bírói szerepet tölt be, és vallatási módszerként használja fel ezt a kérdézési módszert. A bíró elé egy kegyetlenül megnyomorított embert hoznak, aki még beszélni is képtelen. Az áldozat Bar Kochba kérdéseire fejének moztatásával „válaszol”, és az ügyes kérdező ezzel megfaji a talányos történetet, még a tettesek nevét is.

Hogyan került azonban Bar Kochba neve a köztudatba e játékkal kapcsolatban? *Scheiber* Sándor professzor a játék

eredetének kutatása során egy érdekes *színház-történeti* adatra bukkant. 1900. április 6-án, az akkori Népszínházban bemutatták a Szulamit című közismert daljáték szerzőjének, Goldfadennek egyik darabját „*A csillag fia – Bar Kochba*” címmel. Ezt később, *Makai* Emil átköltésében „*Új messiás*” címmel újra előadták. *Schreiber* professzor szerint a rendkívül népszerű színmű hatására terjedt el a játék, és született meg a legenda annak keletkezéséről.

Ismeretes még továbbá, hogy a játék igazi népszerűsítője maga *Karinthy* volt, aki délelőttönként a Műgyetemmel szomszédos *Hadik-kávéházban* szokott üldögelni. A Műgyetem hallgatóinak egy része, akik egy játékonysági menzára jártak, annak idején egy Bar Kochbáról elnevezett kört hoztak létre. A hallgatók az előadások szünetében (olykor helyett is) szintén a Hadikba jártak, és a rejtvenyfejtő szenvedélyéről, tudásáról híres író különféle feladványokkal lep-ték meg. Az akkori hallgatók egyike, *Burger* Dezső nyugdíjas építészmnök például mindmáig büszke arra, hogy 1911-ben olyan rejtvenyt tudott feladni Karinthy-nak, amelyet az képtelen volt megfejteni (egy svéd újságból kivágott rébuszt tett elébe). Délután Karinthy a diákoktól szerzett ötleteket és játékokat a New York Kávéházban (a renoválás miatt hosszú ideje zárt mai Hungáriában. — *A szerk.*) — annak süllyesztett részében, a „mélyvízben” — dobta be. Ezek közül például a svéd ötlet nyomán is követhető Karinthy társaságában Szomaházy István íróról (1866–1927) — a közkedvelt „Szoma bá”-ról — jegyezték fel, hogy a „mélyvízben” egy ismeretlen svéd gyufacímke feliratát találta ki. Elképzelhető tehát, hogy éppen ezek a fiatalok (a Bar Kochba-kör tagjai) vetették föl Karinthy előtt a barkochba-játék ötletét és egyúttal a legendáját.

A játék egyik újabb változata az ugyancsak rohamosan terjedő úgynevezett „*krimi barkochba*”, amelyben egy hiányosan elmondott történet nyitját kell kitalálni. (Egy rövid példa erre: éjjel egy szállodai szobában alszik valaki, csörög a telefon, ő felébred és fölveszi, de ugyanakkor a vonal másik végén leteszik a kagylót. — Ugyanabból a városból hívták? — Igen. — A szállodából? — Igen. — A szomszéd szobából? — Igen. — Csak fel akarta ébreszteni? — Igen. — Akkor az illető horkolt!!!) Így az egyre népszerűsödő játék olyan új formával gazdagodott, amelyből — legalábbis a legendák szerint — tulajdonképpen kiindult.

Raj Tamás